

İLAHİYAT FAKÜLTESİ* ÖĞRENCİLERİNE GÖRE ÇEVRE BİLİNCİNİN İNŞASINDA DİN EĞİTİMİNİN ROLÜ**

Mehmet KOYUNCU***

e-mail: mehmetkoyuncu@odu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8919-8089>

Atf/Citation: Koyuncu, M. (2024). İlahiyat fakültesi öğrencilerine göre çevre bilincinin inşasında din eğitiminin rolü. *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 18, 45-78. <https://doi.org/10.53112/tudear.1553736>

Öz

İnsanoğlunun -sayısı günden güne artan kısa vadeli çeşitli gereksinimleri karşısında içinde yaşadığı çevreye yönelik sergilediği yaklaşım biçimi, çevre sorunlarını beraberinde getirmekte ve etik ilkeleri oluşturulmuş bir çevre bilincinin inşasını gerektirmektedir. Din eğitiminin, bu konuda nasıl bir rol oynayacağı ise üzerinde durulması gereken bir konudur. Bu bağlamda araştırmada, İlahiyat Fakültelerinde öğrenim gören öğrencilerin, çevre sorunları ve etiğine dair toplumsal bir bilincin inşasında, din eğitiminin rolüne ilişkin görüş ve deneyimlerinin ortaya konması

* Araştırmanın çalışma grubunda yer alan İslami İlimler Fakülteleri, İlahiyat Fakültelerinden yalnızca isim yönüyle farklılık göstermesi sebebiyle fakülte isimlerinin zikredildiği yerler dışında İlahiyat Fakülteleri ile eş değer kabul edilmiş ve ayrı bir isimlendirme yapılmamıştır.

** Bu makalenin ortaya çıkmasındaki teşvik ve katkılarından dolayı kıymetli hocam Prof. Dr. Mustafa Köylü'ye teşekkürlerimi arz ederim.

*** Arş. Gör., Ordu Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Eğitimi Ana Bilim Dalı.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Makale en az iki hakem tarafından incelenmiş, Turnitin kullanılarak benzerlik raporu alınmış ve araştırma/yayın etiğine uygunluğu teyit edilmiştir. Araştırmaya ilişkin etik kurul izni, Ordu Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Etik Kurulu'ndan (Karar No: 2024-26) alınmıştır.

Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. The article was reviewed by at least two referees, a similarity report was obtained using Turnitin, and compliance with research/publication ethics was confirmed. Ethics committee permission for the research was obtained from Ordu University Educational Research Ethics Committee (Decision No: 2024-26).

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Copyright & License: Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Makale Türü: Araştırma Makalesi – **Article Types:** Research Article

Geliş Tarihi/Received: 21.09.2024– **Kabul Tarihi/Accepted:** 26.11.2024

amaçlanmaktadır. İlahiyat Fakültesi mezunlarının gerek örgün gerekse yaygın din eğitimi alanlarında istihdam edildiği göz önünde bulundurulduğunda geleceğin din eğitimcilerinin çevre sorunları ve etiğine ilişkin belli bir bilinçle sahip olması, muhataplarını bu bilinçle donatması açısından önem arz etmektedir. Araştırma, katılımcıların bir olguyla ilgili görüş ve deneyimlerini kendi tanımları ile ifade ettikleri nitel bir araştırma deseni olan fenomenolojik desen ile yürütülmüştür. Araştırmanın çalışma grubunu, Türkiye Cumhuriyeti'nin farklı coğrafi bölgelerinde yer alan İlahiyat Fakültelerinin, 2., 3. ve 4. sınıflarında öğrenim görmekte olan 24 öğrenci oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak görüşme tercih edilmiştir. Araştırmacı tarafından hazırlanan görüşme formundaki 12 adet soru, katılımcı öğrencilere yöneltilmiş ve bu sorulara verilen cevaplar, ilgili formlara kaydedilmiştir. Verilerin analizinde ise toplanan verilerin daha detaylı işlenerek araştırmanın özüne uygun anlamların elde edilmesine imkân tanınması sebebiyle içerik analizi yapılmıştır. Araştırma sonucunda, İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin çevre sorunlarına duyarlı ve çevre etiği bilincine sahip bireylerin yetişmesinde gerek ayetler gerekse hadisler temelinde gerçekleştirilecek bir din eğitiminin, önemli bir işlevi olduğunu vurguladıkları görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Din eğitimi, İlahiyat fakültesi öğrencileri, Çevre etiği, Çevre sorunları, Çevre bilinci.

THE ROLE OF RELIGIOUS EDUCATION IN BUILDING ENVIRONMENTAL AWARENESS ACCORDING TO STUDENTS OF THE FACULTY OF THEOLOGY

Abstract

Mankind's approach to the environment in the face of its various short-term needs, which are increasing day by day, brings environmental problems and requires the building of an environmental awareness with ethical principles. What role religious education will play in this regard is an issue that needs to be emphasized. In this context, the research aims to reveal the views and experiences of the Theology Faculty students regarding the role of religious education in building a social awareness about environmental problems and ethics. Considering that Theology Faculty graduates are employed in both formal and non-formal religious education, it is important in terms of future religious educators to have a certain awareness of environmental problems and ethics and to equip their interlocutors with this awareness. The research was conducted with a phenomenological design, which is a qualitative research design in which participants express their views and experiences about a phenomenon with their own definitions. The study group of the research consists of 24 students studying in the 2nd, 3rd and 4th classes of the Faculties of Theology in different geographical regions of Republic of Türkiye. Interview was preferred as the data

collection tool. The 12 questions in the interview form prepared by the researcher were directed to the participant students and the answers given to these questions were recorded on the forms. The collected data were interpreted by content analysis because it allowed the collected data to be processed in more detail and to obtain meanings appropriate to the essence of the research. As a result of the research, it was seen that Theology Faculty students emphasized that religious education based on both Qur'an Verses and Hadiths of Prophet Mohammed has an important function in raising individuals who are sensitive to environmental problems and have environmental ethics awareness.

Keywords: Religious education, Faculty of theology students, Environmental ethics, Environmental problems, Environmental awareness.

Giriş

İnsanoğlunun huzurlu ve sağlıklı bir yaşam sürmesinde içinde yaşadığı fiziksel çevrenin sağladığı huzur ortamı önem arz etmektedir. Huzur ortamının sağlanması ise insanoğlunun, çevreye karşı yaklaşımında sahip olacağı bilinç ya da bilinçsizlikle ilişkili bir durumdur. Toplumsal bir varlık olan insanoğlu, sayısı günden güne artan kısa vadeli çeşitli gereksinimlerini, uzun vadeli yaşam planları yapmaksızın, çevre bilincinden yoksun bir biçimde karşılamaya çalışmaktadır. Bu ise doğal kaynakların hızla tükenmesi, hava, su ve toprak gibi temel yaşam gereksinimlerinin kirlenmesi, iklim değişikliği, biyoçeşitlilik kaybı vb. çevre sorunlarını beraberinde getirmektedir. Bu sorunların nesnesi konumunda bulunan doğaya, modern çağın inşa ettiği, maddeci ve faydacı bir anlayışla yaklaşılması, bu sorunların daha da artmasına sebep olmaktadır. Günden güne artan bu sorunların çözümünü, sorunların kaynağını oluşturan paradigmalarda aramak, doğru çözüm anlayışlarının geliştirilmesinde insanı aciz bırakmaktadır (Özdemir, 1999, s. 302; Korukçu, 2007, s. 192; Nasr, 2013, s. 83; Ardoğan, 2013, s. 120). Şöyle ki, seküler bir yaklaşımla insan hayatının ortaya konarak çevre sorunlarına çözüm arandığı çevresel aktivizmlerin varlığı bir gerçek olsa da bu, doğanın gerçekliğiyle ve insanoğlunun fitrî gereksinimleriyle tamamen örtüşen bir durum değildir. O sebeple üretilen çözümler de kalıcı çözümler olamamaktadır. Bu sorunlara kalıcı çözümler üretmek için “doğanın kutsallıktan uzaklaştırılmasını reddeden, kökünü yalnızca yaşamın yasal ve toplumsal yönlerinden değil de en evrensel anlamıyla bakılan din kavramından alan bir paradigmanın kabul edilmesi gerekmektedir” (Nasr, 2013, s. 85). Bu sebeple insanın mana arayışına ve yaşamı süresince huzur ve mutluluğuna odaklanan dinin/dinlerin konuyla ilgili evrensel öğretileri gündeme gelmekte (Ekinci, 2008, s. 131; Keskiner, 2014, s. 187) ve bu öğretiler, sözü edilen paradigmanın inşasında önemli bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla dinî öğretilerin birey-çevre ilişkilerinde insana biçtiği rolün ve insanı konumlandığı yolun ne olduğu,

bunların insan zihninde nasıl karşılık bulduğu ve nasıl bir davranış değişikliğine vesile olduğu, din eğitimi-çevre bilinci ilişkisi yönüyle üzerinde durulması gereken hususlardır. Bu bağlamda çevre bilincinin inşasında dinin ve din eğitiminin işlevselliği ön plana çıkmaktadır. Bu işlevsellikten faydalanmak ise gelecek nesiller için yaşanabilir bir çevre bırakabilme adına önem arz etmektedir.

Alanyazın incelendiğinde din ve çevre konulu çeşitli bilimsel çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmaların, İslam'ın ahlaki öğretileri temelinde dinin çevreye verdiği önem ve çevre sorunları (Özdemir, 1995; Bayyigit, 2002; Ekinci, 2008; Ünverdi, 2013; Arslan, 2020), çevre ahlakı (Özdemir, 1999; Yaran, 2008; Martı, 2014; Can, 2014; Ocak, 2016; Martı, 2022), çevre okuryazarlığı ve dindarlık (Ayten, 2010; Kayalı, 2018), din eğitimi ve çevre bilinci (Köylü, 2004; Korukçu, 2007; Köylü, 2011; Aktaş, 2014; Keskiner, 2014; Tinas, 2014; Aybey, 2021; Çorbacı, 2023) şeklinde temalara ayrılması mümkündür. Bir önceki cümlede yer verilen araştırmaların neredeyse tamamı teorik nitelikte olup doküman incelemesi esas alınarak yapılmıştır. Bu araştırma ise İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin, çevre bilincinin inşasında din eğitiminin rolüne ilişkin görüş, deneyim ve önerilerinin ele alınmaya çalışıldığı bir saha araştırması olup alanyazında yer alan diğer çalışmalardan hem nitelik hem de yöntem açısından farklılaşmaktadır.

Araştırmada, örgün din eğitiminde öğretmen, yaygın din eğitiminde ise çeşitli unvanlarla din görevlisi olarak görev yapacak olan İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin çevre bilinci ve etiğine; din, din eğitimi ve çevre bilinci ilişkisine; çevre bilincinin inşasında din eğitiminin rolüne ilişkin görüşlerinin ortaya konması amaçlanmıştır. Geleceğin din eğitimcileri olan bu öğrencilerin çevre sorunları ve etiğine dair farkındalığının olması, çevre bilincine sahip bireylerin yetişmesi veya bireylerin çevre sorunları ve etiğine ilişkin bilinçlendirilmesi adına önem arz etmektedir. Çevre bilinci gibi önemli bir konuda, dinin ve din eğitiminin işlevselliğinin ele alınması ise sosyal farkındalık konuları ile din eğitiminin ilişkilendirilmesi adına önemli bir adım olacaktır. Bu bağlamda İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin konuya ilişkin görüşlerinin ortaya konması, yüksek din öğretiminde bir çevre bilinci inşasının gerekli olup olmadığı, gerekli ise bu konuda nelerin yapılabileceği gibi hususlarda ilgililere ve yetkililere ışık tutacaktır.

Din eğitiminin önemli bir iç paydaşı olan İlahiyat Fakültesi öğrencileri, çevre sorunları ve etiği açısından bu çalışmanın odak noktasını oluşturmaktadır. Bu sebeple çalışmanın temel problem cümlesi de buna göre biçimlenmiş ve "İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin, çevre sorunları ve etiğine ilişkin bir bilincin inşasında din eğitiminin rolüne dair görüş, deneyim ve önerileri nelerdir?" şeklinde belirlenmiştir. Yine araştırmada şu alt problemlere de cevap aranmıştır:

1. İlahiyat Fakültesi öğrencileri, karşılaştıkları hangi sorunları çevre sorunları olarak görmektedirler?
2. İlahiyat Fakültesi öğrencileri, çevre etiği kavramından ne anlamaktadırlar?

3. İlahiyat Fakültesi öğrencileri, toplumda var olan çevre bilincine ilişkin neler düşünmektedirler?
4. İlahiyat Fakültesi öğrencileri, dinin çevreye yaklaşımına ilişkin neler düşünmektedirler?
5. İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin İlahiyat eğitimi süresince, kendilerine çevre bilincinin kazandırılmasına ya da bu bilincin pekiştirilmesine yönelik deneyimleri nelerdir?
6. İlahiyat Fakültesi öğrencilerine göre bireylere çevre bilincinin kazandırılmasında din eğitiminin rolü nedir?
7. İlahiyat Fakültesi öğrencileri, bireysel olarak çevre bilincinin kazandırılmasına yönelik ne gibi faaliyetler yapmaktadırlar?

1. Çevre, Çevre Sorunları, Çevre Etiği ve Çevre Bilinci

Çevreye ilişkin yapılan çalışmalarda, çevrenin, “kişiyi etkileyen, maddi ve manevi gelişimini, biçimlenmesini ve yaşamını belirleyen, biyolojik, iklimle ilgili ve toplumsal etkenlerin tümü” (Keleş & Hamamcı, 1998), “canlıların içinde yaşadığı, hayati bağlarla bağlı oldukları ve çeşitli şekillerde birbirlerini etkiledikleri ortam” (Yıldız vd., 2005, s. 14), “insanların ve diğer tüm canlı türlerinin hayatlarını idame ettikleri, ilişkilerini sürdürdükleri ve karşılıklı olarak etkileşim içerisinde oldukları, fiziki, biyolojik, sosyal, ekonomik ve kültürel ortam ve içinde yaşadığımız doğal ortam” (Akyüz, 2015, s. 430), “insanın içinde yaşadığı maddi ve manevi ortam” (Bozyiğit, 2016, s. 10), “canlı ve cansız varlıkların bir arada buldukları, birbirlerini etkiledikleri ve birbirlerinden etkilendikleri ortam” (Arslan, 2020, s. 3) şeklinde tanımlandığı görülmektedir. Bu tanımlardan hareketle çevrenin, insan dışındaki varlıkların da yaşam alanı olan, insanoğlunun diğer canlılarla karşılıklı etkileşim yaşamasına imkân tanıyan ve bunu zorunlu kılan bir ortam olduğu söylenebilir. Çevrenin temelinde paydaşların etkileşimi vardır. Dolayısıyla bu ortamın, insanoğlunun çeşitli faaliyetleri sebebiyle olumsuz etkilenmesinden, kendisinin de nasibini alacağı çeşitli kutsal metinlerde işaret edilen (er-Rûm 30/41; eş-Şûrâ 42/30; Nebevi Hadisler Ansiklopedisi Tercümesi, 2024) ve hâli hazırdaki yaşam pratiklerinde görülen bir gerçektir. Bu gerçeklik, bugün gerek canlı yaşamını etkilemesi gerekse çözüm yolları açısından çeşitli bilimsel çalışmalara konu olması yönüyle kendini, çevre sorunları olarak göstermektedir. Bu sorunlar ise yaşama doğrudan etki etmesi açısından günümüzde, insanoğlunun karşılaştığı temel sorunlar arasında yer almaktadır.

Çevre sorunları, bir anda ortaya çıkan ve insanlığı kuşatan sorunlar değildir. Aksine insanoğlunun, içinde yaşadığı çevreye tahakküm kurma arzusunun ve çıkarları doğrultusunda -pragmatist bir yaklaşımla- hava, su ve toprak gibi temel çevre bileşenlerini ifsat etmesi sebebiyle zaman içerisinde ortaya çıkan sorunlardır (Baykal & Baykal, 2014; Keleş, 1997; Ocak, 2016; Ünverdi, 2013; Yıldırım, 2012). Çevre sorunlarını, hava, su ve

toprak gibi temel çevre bileşenlerinin kirletilmesi; yoğun endüstri atıklarının oluşturduğu asit yağmurları; türlerin ve tabii kaynakların insanoğlunun aşırı kullanımı ve israfı neticesinde yok olması ve buna bağlı olarak ortaya çıkan kuraklık ve açlık; sanayileşmenin ve kentleşmenin ortaya çıkardığı ve görülme sıklığını artırdığı hastalıklar; uyuşturucu bağımlılığı; siyasal ve ekonomik hırslar sonucu ortaya çıkan silahlanma ve küresel güçlere finansal kaynak sağlayan savaşlar (Köylü, 2004; Akın, 2007; Görmez, 2020) şeklinde sıralamak mümkündür. Bu sorunların temelinde, yukarıda da ifade edildiği gibi insanoğlu ve onun sınır tanımayan tahakküm arzusu vardır. Çevre, kendini yenileyebilme yetisine sahiptir ve bu yeti vesilesiyle hayatın düzeni ve ahengi içerisinde oluşan kimi sorunlar, çevre tarafından çözümlenebilmektedir. Ancak insanoğlu, çevrenin kendini yenileyebilme imkânına fırsat vermemiş ve çevrenin bu anlamdaki işlevini yitirmesine sebep olmuştur (Keleş, 1997). Bu gerçek, bir Kur'an ayetinde de "insanların kendi elleriyle yapıp ettikleri yüzünden karada ve denizde düzen bozuldu..." (er-Rûm 30/41) şeklinde ifade edilmektedir.

Günden güne kümülatif olarak artan bu sorunların her biri, çevrenin varlığı için uzun vadede tehdit oluşturmaktadır. Bu sebeple çözüm önerilerinin aranması ve uygulanması insanlık için hayati önem taşımaktadır. Bu bağlamda çevre sorunlarının çözümü için yürürlüğe konulan salt hukukî düzenlemeler ve alınan teknolojik önlemler yetersiz kalmakta olup sorunlara ilişkin çözüm önerileri kapsamında konunun ahlaki ve etik boyutu gündeme gelmektedir (Çorbacı, 2023, s. 173). Buna bağlı olarak da çevre sorunlarının çözümünde ortaya konan en etkili ve en uygulanabilir çözüm yolunun, bu sorunların temelini oluşturan insanoğlunun, konuya ilişkin ahlaki ve etik değerler açısından eğitilmesi ve bilinçlendirilmesi olduğu görülmektedir. Çünkü diğer çözüm önerilerinin uygulanabilmesi, insanoğlunun, çevreye duyarlı olmasına ve geleceğe yaşanabilir bir dünya bırakmak için inisiyatif almasına bağlıdır. Bu da bireyin çevre sorunlarına ve çevreye karşı sorumluluklarına ilişkin bilinçlendirilmesi temeline dayanmaktadır. Bu noktada gerek kavramsal tanımları gerekse insanoğlunun yaşam pratiklerinde kendine yol haritası çizmesi yönüyle çevre etiğinin ve çevre bilincinin ne olduğu gündeme gelmektedir.

Çevre etiği, insanoğlunun kendisi dışındaki varlıklarla ilişkilerinde, çevreye ilişkin kararlarda etkili olabilecek tutum ve davranışları inceleyen bir disiplin olarak tanımlanmaktadır (Mahmutoğlu, 2009, s. 88). Bununla birlikte çevre etiği, insanoğlunun aynı çevreyi paylaştığı canlı-cansız tüm varlıklarla kurduğu ilişkilerde iyi olanın ve doğru davranış biçiminin ne olduğunu belirleyerek insanı, iyi ve doğru olana yönlendirmeye, kötü ve yanlış olandan sakındırmaya çalışır (Birden, 2016, s. 5). Bu bağlamda insanoğlunun çevresiyle olan ilişkilerinin yaşanabilir bir çevre açısından ele alınması, menfi ilişkilerin sonuçları açısından en aza indirgenmesi için çözüm arayışları ve insan-çevre ilişkilerinde insanın daha iyi olana yönlendirilmesi gibi konular, çevre etiği kapsamında üzerinde durulması gereken konulardır. Çevre etiği, sadece bugünkü insanların yaşamını değil, gelecek nesillerin de yaşamını etkileyecek olan doğa ve çevreyle ilişkilerde daha

sürdürülebilir ve sorumlu davranışları teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Bu çerçevede, çevre sorunlarının çözümü için yalnızca teknolojik önlemler alınmasının ve hukuki düzenlemeler yapılmasının yeterli olmadığı, insanların tutum ve davranışlarında çevre duyarlılığına ilişkin olumlu değişikliklerin gerekliliği üzerine odaklanmaktadır. Bunun için de çevre sorunlarının temelinde yer alan “insanoğlunun bilinçlendirilmesi”, çevre etiğinin üzerinde önemle durduğu bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çevre bilinci ise bireyin, çevre sorunlarına ve çevre etiğine ilişkin bilgi sahibi olması, bunlara duyarlılık göstermesi ve çevre sorunlarının farkında olmasıdır. Çevre bilinci, doğal kaynakların korunması, doğal dengeyi gözeterek şekilde davranılması, sürdürülebilirlik gibi konulara odaklanarak bilinçli ya da bilinçsizce ortaya konan ve çevreye zarar veren davranışların en aza indirgenmesini amaçlamaktadır. Bu amacın gerçekleşmesi, bireylerin çevreyle uyumlu olmasına, çevreye karşı sorumlu bir şekilde hareket etmesine ve doğaya zarar vermeden onunla bütünleşerek yaşamasına bağlı bir durumdur (Can, 2014, s. 1147). Bireylerin bu yaşam bilincine sahip olması da eğitim aracılığıyla toplumsal farkındalığın geliştirilmesi sonucunda mümkün olacaktır. Burada ise birey üzerindeki etkisi ile bu farkındalığın geliştirilmesine katkı sağlayacak nitelikte olan din ve onun eğitimi gündeme gelmektedir (Aybey, 2021, s. 266; Çorbacı, 2023, s. 173).

2. Din Eğitimi ve Çevre Bilinci İlişkisi

İnsanın huzur ve mutluluğunu amaçlayan din, çevreyi, bu bağlamda insanın istifadesine sunmuştur. Çevre, her ne kadar insanın kullanımına sunulmuş olsa da farklı dinlerin ve pek çok inanç sisteminin, -Tanrı'nın yaratmış olması ve O'na ait olması yönüyle- çevreye ayrı bir önem verdiği, farklı bir anlam yüklediği görülmektedir. O sebeple dinî öğretilerde, insanın kendisi dışındaki varlıklara ve doğal çevreye saygı ve sevgiyle yaklaşılması gerektiği üzerinde durulmaktadır. Dolayısıyla farklı dinlerin çevreyle ilgili yaklaşımlarına bakıldığında çevrenin dinî açıdan, özel bir yere sahip olduğu, koruma ve kollamanın ön planda olduğu, umarsızca bir çevre tahribatına karşı çıkıldığı, ahlaki bir çevre öğretisinin telkin edildiği görülmektedir (Arslan, 2020, s. 20; Yıldırım, 2019, s. 59). Bu bağlamda, dinlerin ilişkisel öğretileri, insanın-Tanrı ile, kendisi ile, kendi dışındaki insanlarla, doğal çevreyle ve diğer varlıklarla ilişkisi şeklinde sınıflandırılabilir. Bunları, özellikle semavî-ilâhî dinler başta olmak üzere pek çok dinin öğretilerinde bulmak mümkündür (Ayten, 2010, s. 207).

İnsan davranışlarına yön vermesi açısından, işlevselliği göz önünde bulundurulduğunda çevreye ilişkin bir bilincin oluşması için dinlerin gerekli kaynağı sağladığı söylenebilir. Özellikle İslam dini, bireyin çevreye dair bir bilince sahip olmasında, içinde çevresel değerleri, muhatabın dikkatini çekecek ve onu yönlendirecek yeterlilikte barındıran ilahi bir kitabı daha kapsayıcı bir ifadeyle “ilahi bir hitabı” mensuplarına sunması açısından önemli bir kaynaktır. Öyle ki, Kur'an'da çevre bilinci ve eğitime ilişkin yaklaşık beş yüz ayetin var oluşu, İslam dininin konuya verdiği ehemmiyeti göstermesi açısından dikkate

değerdir (Aktaş, 2014, s. 168). Yine İslam dini, çevreye ilişkin sorunları, evrensel ahlak sorunları olarak değerlendirmekte ve konuya ilişkin sunmuş olduğu çözümler de ahlaki çözümler olarak muhatabına hitap etmektedir. Kur'an ayetlerine bakıldığında çevrenin bir bütün olarak ele alındığı, çevreye karşı duyarlılığın günlük rutin olarak yapılması emredilen ibadetlerdeki hassasiyetle eşdeğer kabul edildiği ve bu duyarlılıktan yoksun kalındığında yeryüzünün fesada uğradığının ifade edildiği görülmektedir. Kur'an'ın bu ifadelerinde, bozulmanın müsebbibi olarak insanın kendisi gösterilmekte olup çevreye karşı sorumluluk bilinci ile hareket edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (er-Rahman 55:7-8; el-Kamer 54:49; el-Furkân 25:2; er-Rûm 30:41; el-Hicr 15:19; el-A'râf 7:56). Dolayısıyla pek çok inanarı bulunan İslam dininin, insanları yönlendirme konusundaki etkinliği dikkate alındığında bu dinin ahlaki boyutu içerisinde çevreye yaklaşımının ve insana yüklediği sorumluluğun kavranması ile genelde eğitim programlarının özeldense din eğitimi öğretim programlarının bireyin bu konuda bilinçlenmesine imkân verecek nitelikte belirlenmesi, çevre sorunlarının önlenmesinde önemli bir rol oynayacaktır (Bayyığıt, 2002, s. 50; Ekinci, 2008, s. 132; Yıldırım, 2019, s. 59). Bu durumda eğitimin amacı, insanın içinde yaşadığı çevrenin korunmasını ve kendisinin de bir parçası olduğu sosyal düzeninin sağlanması için sorumluluk bilincine sahip olmasını ve bu bilincin gerektirdiği davranışlarda bulunmasını sağlamak olmalıdır (Köylü, 2006, s. 125). Bu bağlamda insanın, Tanrı, kendi, diğer insan, doğal çevre ve diğer varlıklar ile olan ilişkilerinin nasıl olması gerektiğinin bireye öğretilmesi ve istendik yönde davranış değişikliğinin gerçekleştirilmesi gündeme gelmektedir. Bu ise din ve "en güçlü desteğini dinden alan" ahlak (Aydın, 1991, s. 220) temelli bir eğitimin bireye verilmesiyle mümkündür. Burada üzerinde durulması gereken önemli bir husus da bu eğitimin amacının, dinin geleneksel öğretilerini yeni nesillere olduğu gibi aktarmak olmadığı; bu öğretileri, insanın, Tanrı, kendi, diğer insan, doğal çevre ve diğer varlıklar ile olan ilişkilerini oluşturan değerler bağlamında, -yaşanabilir bir dünyanın inşasında halihazırda var olan ve gelecek için planlanan hedeflerin ışığında- yeniden üretilerek aktarmak olduğudur (Köylü, 2006, s. 125). Bu konuda Köylü'nün (2011) şu ifadeleri dikkate değerdir:

"Bu konuları inşa edecek diğer sistemlerle iş birliği sağlayacak teolojiler ışığında Allah-tabiat-insan ilişkisini düzenleyen yeni bir teolojik sistem geliştirilmelidir. ...Bunları gerçekleştirmek için bir eğitim teorisi ve modeli geliştirilerek ilköğretimden yükseköğretime kadar, dinî ve ahlaki değerleri de arka plan olarak alıp öğrenenlerde çevre sorumluluğu bilincini geliştirmeye çalışmak gereklidir" (s. 62).

Din eğitimi, dinin öğretileri, değerleri ve etik ilkeleri üzerine odaklanarak insanların çevreyle olan ilişkilerini şekillendirir. İnsanlar, din eğitimi aracılığıyla doğaya ve çevreye karşı sorumluluklarını ve nasıl davranmaları gerektiğini öğrenirler. Dolayısıyla din eğitimi, çevre bilincinin oluşmasında önemli bir rol oynayabilir. İnsanların doğal çevreyi koruması teşvik edilerek, doğaya saygı duyma, dengeli kullanım ve israfı önleme gibi temel prensipleri öğrenmeleri sağlanabilir. Bu şekilde din eğitimi, insanların çevreyle olan

ilişkilerini yönlendirerek sürdürülebilir bir yaşam tarzı benimsemelerine katkıda bulunabilir. Bu bağlamda, mezuniyet sonrasında örgün din eğitiminde öğretmen, yaygın din eğitiminde ise çeşitli unvanlarla din görevlisi olarak görev yapacak olan İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin, toplumsal yapıyı oluşturan her bir bireyin çevre sorunları ve etiğine ilişkin bilinçlendirilmesinde etkili rol oynama potansiyeline sahip olduğu söylenebilir. Bu potansiyelin pratik hayatın içinde kendini gösterebilmesi için İlahiyat öğrencilerinin, çevre bilincine yönelik farkındalıklarının yüksek olması gerekmektedir. Öyle ki, bugünün İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin yüksek bir çevre bilincine sahip olmasının, gelecek nesillerin, çevre sorunları ve etiğine ilişkin bilgi sahibi olmasında, çevre farkındalığı kazanmasında ve çevreye ilişkin olumlu davranış değişimi-gelişimi göstermesinde etkin bir rol üstlenmelerine katkı sunacağı düşünülmektedir.

3. Yöntem

3.1. Araştırmanın Deseni

Araştırmada İlahiyat öğrencilerinin çevre bilincinin kazandırılmasında din eğitiminin rolüne ilişkin görüş ve deneyimlerinin değerlendirilmesi hedeflediği için nitel bir araştırma deseni olan fenomenoloji (olgubilim) tercih edilmiştir. Nitel araştırmalar, konusunu oluşturan olay, olgu ve sorunları, bireylerin veya toplumun bunlara yüklediği anlamlar üzerinde durarak yorumlayıcı bir yaklaşımla ele alır ve inceler (Creswell & Creswell, 2021, s. 4). Fenomenolojik (olgubilim) desen ile yürütülen araştırmalarda ise katılımcılar bir olguyla ilgili görüş ve deneyimlerini kendi tanımları ile ifade ederler (Creswell & Creswell, 2021, s. 13). Bu çalışmada, toplumda belirgin bir çevre bilincinin inşa edilmesinde din eğitiminin üstlendiği rol, İlahiyat öğrencilerinin görüş ve deneyimlerinden hareketle ortaya konmaya çalışılmıştır.

3.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2023-2024 eğitim-öğretim yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin farklı coğrafi bölgelerinde bulunan İlahiyat/İslami İlimler Fakültelerinde öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Katılımcıların belirlenmesinde maksimum çeşitlilik örnekleme ve kartopu örnekleme kullanılmıştır. Maksimum çeşitlilik örnekleme ile "çeşitli bağlamlarda farklı paydaşların deneyimlerini elde etmek" (Yağar & Dökme, 2018, s. 5) amaçlanırken kartopu örnekleme "kişiden kişiye, kişiden de durumlara (veya olgulara) ulaşarak farklı olguları açıklayabilmek" (Baltacı, 2018, s. 246) amacıyla kullanılmaktadır. Araştırmanın çalışma grubu oluşturulurken kartopu örnekleme uygun olarak kişiden kişiye ulaşılmıştır ve maksimum çeşitliliği sağlamak amacıyla da bu kişilerin, Türkiye Cumhuriyeti'nin farklı coğrafi bölgelerinde bulunan İlahiyat/İslami İlimler Fakültelerinde öğrenim gören öğrencilerden oluşmasına özen gösterilmiştir. Katılımcı sayısı, araştırmacı tarafından önceden belirlenmemiş olup yapılan görüşmeler neticesinde farklı katılımcılardan elde edilen verilerin, birbirini tekrarlayan nitelikte olduğu ve doygunluğa eriştiği görüldüğünde görüşmeler sonlandırılmıştır. Bu bağlamda, çalışma grubu, 2., 3. ve

4. sınıfta öğrenim gören gönüllü 24 İlahiyat öğrencisinden oluşmaktadır. Bu öğrencilere ilişkin bilgiler Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1: Çalışma Grubunu Oluşturan İlahiyat Fakültesi Öğrencilerine İlişkin Demografik Bilgiler

Kod	Cinsiyet	Sınıf	Öğrenim Gördüğü İlahiyat Fak.	Mezun Olduğu Lise Türü
K1	Kız	4	Ordu Üniv. İlahiyat Fakültesi	Anadolu Lisesi
K2	Kız	4	Ordu Üniv. İlahiyat Fakültesi	Anadolu İmam Hatip Lisesi
K3	Kız	4	Ordu Üniv. İlahiyat Fakültesi	Mesleki ve Teknik Anadolu
K4	Erkek	3	Ordu Üniv. İlahiyat Fakültesi	Anadolu İmam Hatip Lisesi
K5	Kız	4	Rize Recep Tayyip Erdoğan Üniv. İlahiyat Fakültesi	Fen Lisesi
K6	Kız	2	Rize Recep Tayyip Erdoğan Üniv. İlahiyat Fakültesi	Anadolu İmam Hatip Lisesi
K7	Erkek	3	Atatürk Üniv. İlahiyat Fakültesi	Anadolu İmam Hatip Lisesi
K8	Erkek	3	Atatürk Üniv. İlahiyat Fakültesi	Proje Anadolu İmam Hatip Lisesi
K9	Erkek	2	Fırat Üniv. İlahiyat Fakültesi	Anadolu İmam Hatip Lisesi
K10	Kız	3	Kilis 7 Aralık Üniv. İlahiyat Fakültesi	Anadolu İmam Hatip Lisesi
K11	Kız	3	Kilis 7 Aralık Üniv. İlahiyat Fakültesi	Anadolu İmam Hatip Lisesi
K12	Kız	3	Karamanoğlu Mehmet Bey Üniv. İslami İlimler Fakültesi	Açık Lise
K13	Erkek	3	Uludağ Üniv. İlahiyat Fakültesi	Proje Anadolu İmam Hatip Lisesi
K14	Erkek	2	Kütahya Dumlupınar Üniv. İslami İlimler Fakültesi	Anadolu İmam Hatip Lisesi
K15	Kız	3	Bolu Abant İzzet Baysal Üniv. İlahiyat Fakültesi	Anadolu İmam Hatip Lisesi
K16	Erkek	4	İnönü Üniv. İlahiyat Fakültesi	Anadolu İmam Hatip Lisesi
K17	Erkek	4	İnönü Üniv. İlahiyat Fakültesi	Anadolu İmam Hatip Lisesi
K18	Kız	4	Marmara Üniv. İlahiyat Fakültesi	Anadolu İmam Hatip Lisesi
K19	Kız	4	Necmettin Erbakan Üniv. İlahiyat Fakültesi	Açık Lise
K20	Erkek	3	Necmettin Erbakan Üniv. İlahiyat Fakültesi	Anadolu Lisesi
K21	Erkek	3	Erciyes Üniv. İlahiyat Fakültesi	Anadolu İmam Hatip Lisesi
K22	Erkek	3	Akdeniz Üniv. İlahiyat Fakültesi	Anadolu İmam Hatip Lisesi
K23	Kız	3	Akdeniz Üniv. İlahiyat Fakültesi	Anadolu Lisesi
K24	Erkek	3	Sivas Cumhuriyet Üniv. İlahiyat Fakültesi	Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi

Tablo 1’de yer alan verilere bakıldığında katılımcıların 12’sini kız, 12’sini ise erkek öğrencilerin oluşturduğu ve bunların 15 farklı İlahiyat/İslami İlimler Fakültesi’nde öğrenim görmekte olduğu görülmektedir. Katılımcıların mezun oldukları lise türü çeşitliliğine bakıldığında Anadolu Lisesi, Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, Fen Lisesi, Anadolu/Proje Anadolu İmam Hatip Lisesi ve Açık Lise şeklinde 5 farklı lise türünden mezun oluşları da dikkat çekici bir ayrıntı olarak değerlendirilebilir. Yine Tablo 1’e bakıldığında katılımcıların K1-K24 arasındaki kodlarla temsil edildiği görülmektedir.

3.3. Verilerin Toplanması

Araştırmada, veri toplama tekniği olarak katılımcıların, araştırma konusu hakkında bilgi, duygu ve düşüncelerini aktif olarak ifade ettiği ve tecrübelerini anlattığı görüşme, detaylı bilgi sağlama ve uygulama kolaylığı sunması (Karasar, 2016, s. 210; A. Yıldırım & Şimşek, 2018, s. 129) açısından tercih edilmiştir. Görüşme esnasında araştırmacı tarafından üç ana temada yarı yapılandırılmış 12 soru ile oluşturulan görüşme formu kullanılmıştır. Formun hazırlanma sürecinde din eğitimi alanından iki uzmanın görüşü alınmıştır. Uzmanlardan gelen dönütler sonucunda görüşme formunda yer alan sorular yeniden düzenlenmiş ve son şekli verilmiştir. Veriler toplanırken görüşme soruları, yüz yüze veya çeşitli iletişim teknolojileri aracılığıyla katılımcılara yöneltilmiş, gelen yanıtlar formlara kaydedilmiştir. Görüşmenin katılımcılarla yüz yüze gerçekleştirilmesi mümkün olduğu gibi zamanın getirdiği iletişim teknolojilerinden faydalanılarak gerçekleştirilmesi de mümkündür (Neuman, 2020, s. 253-257; Creswell & Creswell, 2021, s. 187). Bu bağlamda, 4 katılımcı ile yüz yüze, 20 katılımcı ile de çevrimiçi görüşme yapılmıştır.

3.4. Verilerin Analizi

Nitel araştırmalarda, verilerin analizinde, genellikle içerik analizi yapılmakta olup bu verilerin belli bir düzene konulması, özetlenmesi ve yorumlanması, analizin işleyen temel süreçleri olarak görülmektedir (Büyüköztürk vd., 2021, s. 258). İçerik analizi, verilerin daha detaylı işlenerek araştırmanın özüne uygun anlamların elde edilmesinde kullanılmaktadır. Bu analiz türünde toplanan veriler titizlikle incelenerek katılımcılar tarafından sıklıkla tekrarlanan ya da yoğun olarak vurgulanan olay ve olgulardan hareketle katılımcı görüşleri sistematik bir biçimde ayrıştırılır ve kodlamalar yapılır. Akabinde bu kodlardan kategorilere; kategorilerden de temalara ulaşarak elde edilen veriler bir bütün olarak yorumlanır (Baltacı, 2019, s. 377). Bu bağlamda araştırma için kodlar, kategoriler ve temalar oluşturulmuştur. Toplanan veriler, bu doğrultuda içerik analizi yapılarak yorumlanmıştır.

3.5. Etik

Araştırmaya ilişkin etik kurul izni, Ordu Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Etik Kurulu’ndan (Karar No: 2024-26) alınmıştır. Araştırma verileri gönüllü katılımcılar ile yüz yüze ve

çevrimiçi yapılan görüşmeler neticesinde elde edilmiştir. Katılımcılardan görüşme öncesinde gönüllü katılımcı onamı alınmıştır.

4. Bulgular ve Yorumlar

Bu bölümde, araştırmanın çalışma grubunu oluşturan gönüllü katılımcılarla gerçekleştirilen görüşmelerde, katılımcılara Tablo 2’de yer alan temalar bağlamında sorulan sorulara alınan cevaplar, yine Tablo 2’de yer alan kategorilere ayrılmış ve bu kategoriler altında da diğer tablolarda yer aldığı şekliyle kodlar oluşturulmuştur.

Tablo 2: Oluşturulan Temaların Kategorilere Dağılımı

Temalar	Kategoriler
Çevre Sorunları ve Etiğine İlişkin Farkındalık ve Toplumsal Çevre Bilinci	<ul style="list-style-type: none">• Çevre Sorunları• Çevre Etiği• Çevre Bilinci
Din, Din Eğitimi ve Çevre Bilinci İlişkisi	<ul style="list-style-type: none">• Dinin Çevreye Yaklaşımı• Çevre Bilincinin Kazandırılmasında Din Eğitiminin Rolü
Çevre Bilincinin Kazandırılması	<ul style="list-style-type: none">• İlahiyat Fakültelerinde Çevre Bilincinin Kazandırılması• Çevre Bilincinin İnşasına Yönelik Öğrenci Faaliyetleri

4.1. Çevre Sorunları ve Etiğine İlişkin Farkındalık

4.1.1. Çevre Sorunları

Araştırmanın çalışma grubunu oluşturan katılımcılara çevre sorunlarına ilişkin sorulara alınan cevaplar Tablo 3’te yer aldığı şekilde kodlara ayrılmıştır.

Tablo 3: İlahiyat Öğrencilerinin Çevre Sorunlarına İlişkin Görüşleri

Kodlar	Katılımcı Sayısı	Katılımcılar
Çöp, atıklar ve israf	15	K1, K2, K3, K5, K6, K8, K11, K12, K13, K14, K15, K18, K19, K20, K21
Hava, su ve toprak kirliliği	12	K6, K7, K8, K9, K10, K14, K18, K20, K21, K22, K23, K24
Gürültü ve ses kirliliği	7	K5, K9, K12, K16, K17, K18, K22
Hayvan haklarının ihlali	5	K10, K18, K19, K20, K22
Yerlere tükürme	4	K1, K5, K18, K20
Sigara kullanımı ve izmarit kirliliği	4	K1, K3, K6, K20
Ağaçların kesilmesi ve yeşilin azaltılması	4	K14, K16, K18, K19

Çevre düzensizliği, çarpık yapılaşma, trafik kurallarını ihlal	3	K6, K18, K23
Ahlaki problemler, emanete (çevre) ihanet	2	K10, K13
Küresel ısınma	2	K6, K7

Tablo 3'te yer alan verilere bakıldığında çevre sorunlarına ilişkin katılımcılar tarafından en fazla vurgulanan sorunun "çöp, atıklar ve israf" olduğu görülmektedir. Bunu sırasıyla "hava, su ve toprak kirliliği", "gürültü ve ses kirliliği", "hayvan haklarının ihlali", "yerlere tükürme", "sigara kullanımı ve izmarit kirliliği", "ağaçların kesilmesi ve yeşilin azaltılması", "çevre düzensizliği, çarpık yapılaşma ve trafik kurallarını ihlal", "ahlaki problemler ve emanete (çevre) ihanet" ve "küresel ısınma" takip etmektedir. Öne çıkan katılımcı görüşleri şu şekildedir:

"Sigara kullanımı, atıkların yerlere atılması, küresel ısınma." (K6)

"En temel çevre sorunu çevredeki düzensiz yapılar ve huzursuz edici görüntüler (çöp kutularının çevreleri, parkların kirliliği vs.)." (K8)

"Toprak, su, hava kirliliği." (K10)

"Çevre sorunları denilince aklıma ilk olarak başkalarının özgürlüğünü kısıtlar nitelikte gürültü geliyor. Buna aşırı yüksek sesle ve zamansız müzik dinletisi veya haddinden fazla modifikasyon geçirmiş rahatsız edici egzoz kullanımını örnek verebilirim. Bunun dışında rahatsız olduğum bir diğer konu doğanın görevini neredeyse yerine getiremeyecek kadar tahribe uğramasıdır. Buna yanlış ağaç kesimini örnek verebilirim." (K16)

"Etrafa tükürme, gürültü, çarpık kentleşme, sahil kıyılarını özel mülkiyete konu olması, orman tahribatı/ormansızlaştırma, deniz kirliliği, plastik atıklar, hava kirliliği." (K18)

"Hayvan hakları, atık yönetimi ve ormansızlaştırma" (K19)

Tablo 3'te yer alan verilerden ve öne çıkan katılımcı görüşlerinden hareketle şunların söylenmesi mümkündür: Çevre sorunu denilince, aynı sorunlara odaklanılmasa da İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin zihinlerinde toprak, su ve hava gibi temel yaşam unsurlarına ilişkin sorunlardan hayvan haklarının ihlali ve ormanların ihtiyacın ötesinde tüketilmesi gibi diğer canlıları da içine alan sorunlara kadar belirli bir çevre sorunu algısı olduğu görülmektedir. Bu durum, İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin belirli bir çerçevede "çevre sorunu" duyarlılığına sahip olduklarını göstermektedir.

4.1.2. Çevre Etiği

Araştırmamanın çalışma grubunu oluşturan katılımcılara çevre etiğinin kavramsal olarak ne anlam ifade ettiğine ilişkin sorulara alınan cevaplar Tablo 4’te yer aldığı şekilde kodlara ayrılmıştır.

Tablo 4: İlahiyat Öğrencilerinin Çevre Etiğine İlişkin Görüşleri

Kodlar	Katılımcı Sayısı	Katılımcılar
İnsanın kendisi dışındaki varlıkların farkında olması, çevreye ilişkin duyarlılık, kul (yaratılan) hakkına ve toplum kurallarına riayet, ahlaki tutum	11	K2, K3, K5, K11, K12, K14, K15, K17, K18, K20, K21
İnsanın çevreye karşı görevleri	10	K1, K12, K14, K16, K17, K18, K19, K20, K22, K23
Çevrenin korunmasına yönelik uyulması gereken kurallar	7	K6, K8, K9, K13, K16, K18, K22
Çevre sorunlarının çözümüne yönelik etik kurallar, ahlaki normlar	4	K6, K10, K13, K17
Çevredeki doğal düzen	3	K7, K13, K24

Tablo 4’te yer alan verilere bakıldığında çevre etiğine ilişkin katılımcılar tarafından en fazla “insanın kendisi dışındaki varlıkların farkında olması, çevreye ilişkin duyarlılık, kul (yaratılan) hakkına ve toplum kurallarına riayet, ahlaki tutum” tanımlamaları üzerinde durulduğu görülmektedir. Bunu sırasıyla “insanın çevreye karşı görevleri”, “çevrenin korunmasına yönelik uyulması gereken kurallar”, “çevre sorunlarının çözümüne yönelik etik kurallar, ahlaki normlar” ve “çevredeki doğal düzen” tanımlamaları takip etmektedir. Konuyla ilgili öne çıkan katılımcı görüşleri şu şekildedir:

“Tek bir kişinin yaşamadığı, kullanmadığı ortamlarda, mekanlarda herkesin haklarını gözeterek kurallara riayet ederek yaşamak.” (K5)

“Çevre ile ilgili sorunları sorgulayan ve çözüm üretmeye çalışan bir kavram.” (K6)

“... Çevrede olması gereken düzen...” (K7)

“Çevre etiği kavramı bana çevrenin düzeni için uygulanması gereken kuralları çağırıyor.” (K8)

“Ahlaki normlara uygunluk.” (K10)

“İnsanın çevresinde başka yaşamların olduğunun farkında olması ve ona göre eylemlerini gerçekleştirmesi” (K17)

“Çevre sorunlarına karşı duyarlı olmak. Mesela bir çöpü elalem ne der diyerek atmamak yerine, bunun doğru ve etik olmadığını düşünerek atmamak.” (K18)

“Kendimizden başlayıp yanı başımızdaki ve etrafımızdaki dünya ile olan etkileşimimizde Allah'ın bize yüklediği bir sorumluluk...” (K20)

Tablo 4'te yer alan verilerden ve öne çıkan katılımcı görüşlerinden yola çıkarak İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin zihninde çevre etiğine ilişkin belirgin bir kavramsal karşılığın olduğu ve bunu da toplumsal ahlak ile temellendirdikleri söylenebilir.

4.1.3. Çevre Bilinci

Araştırmanın çalışma grubunu oluşturan katılımcılara toplumun çevre bilinci düzeyine ilişkin sorulan sorulara alınan cevaplar Tablo 5'te yer aldığı şekilde kodlara ayrılmıştır.

Tablo 5: İlahiyat Öğrencilerinin Toplumda Var Olan Çevre Bilinci Düzeyine Yönelik Görüşleri

Kodlar	Katılımcı Sayısı	Katılımcılar
Duyarsızlık-Sorumsuzluk-Bilinçsizlik	18	K1, K2, K3, K7, K9, K10, K11, K14, K15, K16, K17, K18, K19, K20, K21, K22, K23, K24
Bencilik-Kasıt	9	K1, K2, K3, K6, K9, K14, K18, K20, K24
İhmal	3	K1, K14, K19
Nezaketsizlik	1	K6

Tablo 5'te yer alan verilere bakıldığında toplumun sahip olduğu çevre bilincine ilişkin katılımcılar tarafından en fazla vurgulanan hususun “duyarsızlık-sorumsuzluk-bilinçsizlik” olduğu görülmektedir. Bunu sırasıyla “bencilik-kasıt” ve “nezaketsizlik” takip etmektedir. Katılımcılara ait şu ifadeler ise dikkat çekmektedir:

“İnsanlar bu konularda çok duyarsız...Halbuki her yeri kendi evimiz gibi, kendimize aitmiş gibi düşünmeliyiz.” (K4)

“Günümüz insanların birçoğu nezaketsiz ve düşüncesiz olup ben merkezci davranarak çevreye ve insanlara zarar vermektedir.” (K6)

“Yeteri kadar geri dönüşüm kutusu bulunmaması.” (K17)

“İnsanların bu konuda sorumluluk almadığını düşünüyorum dolayısıyla nasıl olsa çöpçü temizler diyerek pervasız davrandıklarını düşünüyorum.” (K18)

“... Teknolojik gelişmeler ve bilimsel ilerlemelerle beraber insan aklının çok üst seviyelere ulaşmasıyla insanın kendisini doğaya hâkim olma ve doğa ve çevreyi itaat altına alma endişesine taşıdığı ve bununla birlikte dünyaya hunharca kendi istekleri için kullanma amaçları olduğunu düşünüyorum” (K20)

Tablo 5'te yer alan verilerden ve öne çıkan katılımcı görüşlerinden yola çıkarak İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin, çevre bilincine ilişkin toplumda var olan duruma yönelik çalışmanın giriş kısmında belirtilen “bilinçsizlik” ya da “kasıt” durumunu doğruladıkları veya bu duruma yönelik doğru yorumda buldukları söylenebilir.

4.2. Din Eğitimi ve Çevre Bilinci İlişkisi

4.3. Dinin Çevreye Yaklaşımı

Araştırmancının çalışma grubunu oluşturan katılımcılara dinin (İslam) çevreye yaklaşımına ilişkin sorulan sorulara alınan cevaplar Tablo 6'da yer aldığı şekilde kodlara ayrılmıştır.

Tablo 6: İlahiyat Öğrencilerinin Dinin Çevreye Yaklaşımına İlişkin Görüşleri

Kodlar	Katılımcı Sayısı	Katılımcılar
Yeryüzünde düzenin korunması	13	K1, K3, K4, K6, K8, K9, K13, K14, K16, K19, K21, K20, K23
Yaratan'ın emaneti- mabet	11	K1, K2, K10, K11, K12, K13, K14, K15, K18, K20, K21
Adalet ve yaratılan hakkı	10	K5, K6, K11, K12, K14, K16, K18, K19, K20, K22
İsraftan kaçınma	2	K2, K9

Tablo 6'da yer alan verilere bakıldığında dinin çevreye yaklaşımına ilişkin katılımcılar tarafından en fazla vurgulanan hususun "yeryüzünde düzenin korunması" olduğu görülmektedir. Bunu sırasıyla "Yaratan'ın emaneti-mabet", "adalet ve yaratılan hakkı" ve "israftan kaçınma" takip etmektedir. Dikkat çeken katılımcı ifadeleri ise şu şekildedir:

"Çevreyi temiz tutmamızı ve emanet olduğunu söyleyerek daha yaşanılır bir hayatı bize sunmaya çalışır. Bunun sonucunda da Müslüman yaşadığı yeri güzelleştirir." (K1)

"Dinin çevre sorunlarına yaklaşımı çevreyi koruma yönünde olduğu için yapmamız gereken şeyleri bize emretmektedir. Örnek olarak peygamberimizin şahsiyetini gösterebiliriz" (K8)

"Temizlik imandandır, yoldan bir taş kaldırmak sadakadır. İslam'ın çevreye yaklaşımını (çevreyi korumasını) şu hadisle özetleyebilirim: "Kıyamet kopacak olsa bile elinizdeki fidanı dikişiniz." (K12)

"Hz. Peygamber efendimiz (sas.) bu konuda bizim için iyi bir misaldir. Savaş hukukunda bile yeşile zarar vermeyeceksin diyen ve savaş olmasa dahi çevremizi kirletmemizin hak ihlali olduğunu öne süren bir dinimiz var." (K14)

"Yeryüzünü birer mescit anlayışında görerek bilinç aşılamaktadır." (K15)

"... Tüm var olanların Allah'ın mülkiyetinde olduğunu unutmadan insanın ölçülü bir tasarruf hakkı vardır. Aynı zamanda Allah'ın çok mühim tuttuğu bir mevzu da kul hakkıdır bizim çevrede yaptığımız tasarruflar eğer başka bir insanın veya hayvanın hakkını ihlal ediyorsa bu da bir suçtur." (K18)

Dinin (İslam) çevreye yaklaşımında “Göğü Allah yükseltti ve mizanı (dengeyi) o koydu. Sakin dengeyi bozmayınız” (er-Rahman 55/7-8) ayeti ile “Temizlik imanın yarısıdır” (Müslim, 1992, Tahâret, 1) ve “Yarın kıyametin kopacağını bilseniz bile, bugün elinizdeki fidanı dikiñ” (el-Buhârî, 1990, s. 168) hadislerinin öne çıkarılması dikkat çekmektedir. Burada Kur’an ayetlerinde evrendeki dengeye ve düzenin bozulmamasına dikkat çekildiği, temizliğin özellikle vurgulandığı (el-Müddessir 74/4), Allah’ın kuluna olan sevgisinin bir vesilesi olarak sunulduğu (el-Bakara 2/222) ve İslam dinine inanan birey tarafından günde beş kez yerine getirilmesi gereken namazın ön şartı olduğu (el-Mâide 5/6) da İslam’ın çevreye yaklaşımı açısından üzerinde durulması gereken bir husustur. Yine bu konuda bir İslam bilgini olan Karadâvî çevreyi korumayı dini korumakla eş değer görmüş, çevreye karşı sorumsuzca davranılmasının, insanın halifelik görevine aykırı düştüğünü, insanın “Allah’ın arzında ve mülkünde halife olduğunu ve yaptıklarının hesabını vereceğini” unutmaması gerektiğini ifade etmiştir (el-Karadâvî, 2019, s. 53). Dolayısıyla katılımcıların bu ayet ve hadisleri ön plana çıkarması, İslam dinini aslî kaynaklarının ve bu kaynaklarda geçen metinlerin İslam bilgileri tarafından yorumlanmasının katılımcılardaki bir tezahürü olarak görülebilir.

4.2.2. Çevre Bilincinin Kazandırılmasında Din Eğitiminin Rolü

Araştırmanın çalışma grubunu oluşturan katılımcılara çevre bilincinin kazandırılmasında din eğitiminin rolüne ilişkin sorulara alınan cevaplar Tablo 7’de yer aldığı şekilde kodlara ayrılmıştır.

Tablo 7: İlahiyat Öğrencilerinin Çevre Bilincinin Kazandırılmasında Din Eğitiminin Rolüne İlişkin Görüşleri

Kodlar	Katılımcı Sayısı	Katılımcılar
İslam Peygamberi’nin yaşamsal örnekliliği	16	K1, K2, K3, K4, K7, K8, K9, K12, K13, K14, K16, K17, K20, K22, K24
İnsan-din-çevre ilişkisi (dinin çevreye yönelik inanana yüklediği sorumluluk)	12	K6, K7, K8, K9, K10, K14, K15, K16, K18, K19, K20, K23
Ayetlerin muhatabı kuşatıcılığı	10	K1, K2, K3, K4, K7, K13, K16, K17, K20, K22
İslam ahlaki-adalet-kul hakkı bilincinin inşası	7	K5, K14, K15, K17, K18, K19, K20

Tablo 7’de yer alan verilere bakıldığında çevre bilincinin inşasında din eğitiminin rolüne ilişkin katılımcılar tarafından en fazla vurgulanan hususun “İslam Peygamberi’nin yaşamsal örnekliliği” olduğu görülmektedir. Burada İslam Peygamberi’nin yaşamından ve hadislerinden önemli ölçüde istifade edilebileceği vurgusu öne çıkmaktadır. Bunu sırasıyla “insan-din-çevre ilişkisi (dinin çevreye yönelik inanana yüklediği sorumluluk)”, “ayetlerin muhatabı kuşatıcılığı” yani ayetlerin inanan kimse üzerindeki etkileri ve “İslam ahlaki-adalet- kul hakkı bilincinin inşası” takip etmektedir. Konuya ilişkin öne çıkan katılımcı görüşleri şu şekildedir:

“Çevreye ve çevredekilere nasıl davranılması gerektiği ayet, hadis ve nasihatlerle vurgulanmalıdır.” (K4)

“Din insana hayat biçimini öğretir ve eğer çevre ile ilgili bir söylemde bulunulmuşsa ona o dinin mensupları uyar. Örneğin; “Temizlik imandandır” sözü özellikle çevreye karşı nasıl davranmamız gerektiği ile ilgili bize ihtar yapmaktadır.” (K9)

“Çevre kurallarının dinî boyutunu ele alarak manevi olarak bireyler bilinçlendirilmelidir.” (K11)

“Ayet ve hadislerin öğretimi çevre bilincinin oluşmasında önemli rol oynuyor. Çünkü inanan biri ayet ve hadisleri hayatında yaşam pratiklerine dönüştürüyor. Yani dini bilen ve öğrenen insan bir adım daha önde oluyor.” (K13)

“Din, iyi şeylere yönlendirir. Kötülükten nehyeder. Çevremiz bize Allah’ın emanetidir. Din Eğitiminin rolü ise dinin, insan hakkına ve çevreye verdiği önemdir. Din üzerinden bunlar anlatılabilir...” (K14)

“...insanın fitratında olan dinî duygunun harekete geçirilmesi ve çevre ilişkisinin kurulması çevre bilincini kuvvetlendirecektir.” (K17)

“Etiğin kaynağının din olduğunu düşünenlerdenim. Bu yüzden etiği en iyi şekilde, en dengeli biçimde insana yerleştirmek din eğitimi ile olabilir. Din eğitiminin, kul hakkını ve Allah hakkını içinde barındırması bu bilincin güçlenmesinde veya sahip olunmasında daha etkili olacaktır.” (K18)

“Din, bizlere bu sorunlara karşı bir tavır almamızda motivasyon sağlayabilir. Bunu inanç temelli hale getirerek duyarlı bir tutum sergilememize bunu ahlaka dönüştürmemize katkıda bulunabilir.” (K19)

“... Gerçekten dinini iyi anlayıp uygulamaya çalışan bir birey bütün bu çevre problemlerine karşı sorumluluk sahibi olacak ve duyarlı bir birey olacaktır. Kişinin anne babasından ve hocalarından aldığı dinî eğitim, doğaya, insanlığa, hayvanlara çevresindeki her canlıya nasıl davranması gerektiğinin bilincinde olarak yetişmesinde mutlaka etkili olacaktır.” (K22)

Çevre bilincinin kazandırılmasında din eğitiminin rolüne ilişkin katılımcılar tarafından öncelikli olarak İslam Peygamberi’nin yaşamsal örnekliğiyle, yani bir insan olarak bu konuda örnek teşkil edecek söylem ve eylemleriyle ön plana çıkarılmış olduğu görülmektedir. Bu, insanlığın bilinçlendirilmesi hususunda örnek teşkil edecek bir önderin varlığının önemini ortaya koyması açısından dikkate değerdir. Yine bu durum, din eğitiminde çevre bilincinin kazandırılması açısından kullanılacak argümanlar yönüyle önemli ipuçları veren bir durum olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte katılımcılar tarafından dinin inanan üzerindeki yaptırım gücünün önemine de dolaylı olarak vurgu yapıldığı görülmektedir. Öyle ki, katılımcılar gerek insan-din-çevre ilişkisi bağlamında

gerekse kutsal metinlerin muhatabı kuşatıcılığı ve İslam ahlakı-adalet-kul hakkı kavramları bağlamında dinin birey üzerindeki yaptırım gücüne ve bireyde fitrî olarak var olan dinî duygunun harekete geçirilmesine dikkat çekmişlerdir. Bu ise dinin çevreye ilişkin bireye yüklediği sorumluluğun bireyin zihninde doğru bir biçimde karşılık bulması ile mümkün olacak bir durumdur. Dolayısıyla bireye verilecek doğru ve yerinde bir din eğitiminin, bireydeki dinî duygunun harekete geçirilmesinde ve bireyin çevreye yönelik sorumluluk bilinci ile davranış sergilemesinde önemli bir rol oynayacağı söylenebilir.

4.3. Çevre Bilincinin İnşası

4.3.1. İlahiyat Fakültelerinde Çevre Bilincinin Kazandırılması

Araştırmanın çalışma grubunu oluşturan katılımcılara İlahiyat Fakültelerinde çevre bilincinin kazandırılmasına yönelik hangi faaliyetlerin yapıldığına ilişkin sorulan sorulara alınan cevaplar Tablo 8’de yer aldığı şekilde kodlara ayrılmıştır.

Tablo 8: İlahiyat Öğrencilerinin İlahiyat Eğitiminde Çevre Bilinci Kazandırılmasına Yönelik Faaliyetler İlişkin Görüşleri

Kodlar	Katılımcı Sayısı	Katılımcılar
Derslerde ayet ve hadisler üzerinden değinilmesi	16	K1, K2, K3, K4, K6, K7, K9, K11, K12, K15, K16, K17, K18, K20, K22, K24
Grup etkinlikleri, projeler	8	K1, K3, K5, K7, K18, K21, K23, K24
Konferans ve panel faaliyetleri	5	K4, K9, K10, K17, K23
Hocaların öncülüğündeki etkinlikler (Rol-model)	3	K13, K20, K22
Seçmeli dersler	3	K1, K3, K14
İmkân tanıma/ fırsat verme	1	K5

Tablo 8’de yer alan verilere bakıldığında İlahiyat eğitiminde çevre bilinci kazandırılmasına ilişkin katılımcılar tarafından en fazla vurgulanan hususun çevreye “derslerde ayet ve hadisler üzerinden değinilmesi” olduğu görülmektedir. Bunu sırasıyla “grup etkinlikleri, projeler”, “konferans ve panel faaliyetleri”, “hocaların öncülüğündeki etkinlikler (rol-model)”, “seçmeli dersler” ve “imkân tanıma/fırsat verme” takip etmektedir. Katılımcılara ait şu ifadeler dikkat çekmektedir:

“...İlahiyatta Hadis dersinde çevre temizliğinin önemi üzerinde peygamberimizin hadislerini öğrendik. “Çevre ve İnsan” isminde de seçmeli bir dersimiz vardı. Bunlar yapacağım çevre faaliyetlerinde beni bilinçlendirdi.” (K1)

“Hadis derslerinde çevre sorunlarına değiniliyor. İslam Felsefesi dersinin çevre ahlakı konusunda da bu sorunlara yer veriliyor.” (K3)

“... Fakülte girişinde gelişi güzel sigara içen öğrenciler vardı. Bazı hocalarımız ve arkadaşlarımız sigara dumanından rahatsız olunca sigara içme alanları oluşturuldu.” (K5)

“Hadis dersinde, örnek aldığımız efendimizin çevreye insanlara hayvanlara duyduğu saygı sevgiyi kendi hayatımıza uygulamamız gerektiğini yeteri kadar öğreniyoruz.” (K8)

“Çevre bilinci üzerine seminerler ve konferanslar veriliyor.” (K10)

“Hocalarımızın Uludağ gezileri oluyor ve çevreyi düzenleyici çalışmalar oluyor” (K13)

“Çöp toplama uygulamaları, geri dönüşüm faaliyetleri” (K18)

“...İlahiyat Fakültesinde hocaların tavırlarını kıyaslama ve mizacı hoş görülenin benimsenmesi...” (K22)

“Çevre temizliği konusunda bilinçlendirme ve çöp kutuları yerleştirme faaliyeti ve afişler.” (K23)

“... Fidan dikme ve ağaçlandırma çalışması yapılmıştı...” (K24)

Tablo 8’de yer alan verilerden ve katılımcı görüşlerinden hareketle İlahiyat Fakültelerinde çevre bilincinin kazandırılmasına yönelik farklı derslerde gerek açık gerekse örtük olarak kutsal metinler bağlamında çevreye ve önemine değinildiği, bazılarında konuya ilişkin seçmeli derslerin konulduğu, hocaların çevre etkinlikleri düzenlediği, grup etkinlikleri kapsamında projelerin yapıldığı ve çeşitli konferans-panel gibi faaliyetlerin düzenlendiği söylenebilir. Dolayısıyla tüm bunlar, İlahiyat Fakültelerinde çevre bilinci kazandırılmasına yönelik -her ne kadar bu fakültelerin tamamında uygulama birliği olmasa da- diğer fakültelere örnek teşkil edecek nitelikte çeşitli etkinliklere yer verildiği ve konuya ilişkin bu fakültelerde bir gayretin olduğu yönünde değerlendirilebilir.

4.3.2. Çevre Bilincinin Kazandırılmasına İlişkin Öğrencinin Bireysel Faaliyetleri

Araştırmanın çalışma grubunu oluşturan katılımcılara topluma çevre bilincinin kazandırılmasına yönelik yapmış oldukları bireysel faaliyetlere ilişkin sorulara sorulara alınan cevaplar Tablo 9’da yer aldığı şekilde kodlara ayrılmıştır.

Tablo 9: İlahiyat Öğrencilerinin Çevre Bilincinin Kazandırılmasına Yönelik Bireysel Faaliyetlerine İlişkin Görüşleri

Kodlar	Katılımcı Sayısı	Katılımcılar
Telkin- uyarı	23	K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K11, K12, K13, K15, K16, K17, K18, K19, K20, K21, K22, K23, K24
Yaparak yaşayarak örnek olma	13	K1, K2, K3, K5, K6, K10, K12, K14, K17, K18, K19, K20, K24
Kulüp ya da STK faaliyetleri	8	K2, K4, K7, K8, K10, K17, K19, K21
Tepki gösterme	6	K6, K7, K11, K12, K16, K17
Sosyal sorumluluk projeleri	3	K1, K10, K18

Sosyal medya etkinlikleri, paylaşımları	2	K3, K4
---	---	--------

Tablo 9’da yer alan veriler incelendiğinde çevre bilincinin kazandırılmasına yönelik öğrencinin bireysel olarak yaptığı faaliyetlere ilişkin katılımcılar tarafından en fazla vurgulanan hususun “telkin-uyarı” olduğu görülmektedir. Hatta hemen hemen tüm katılımcıların çevre bilincinin inşasına yönelik telkin ya da uyarı yaptıklarını vurguladıkları görülmektedir. Bu, 24 katılımcıdan 23’ünün vurguladığı bir husus olması açısından dikkat çekmektedir. Bu durum, İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin çevre sorunlarına ve etiğine ilişkin asgari telkin ve uyarı yapma düzeyinde bir bilince ve farkındalığa sahip olduklarını göstermesi açısından önem arz etmektedir. Bunu sırasıyla “yaparak yaşayarak örnek olma”, “kulüp ya da STK faaliyetlerine katılma”, “teпки gösterme”, “sosyal sorumluluk projelerinde yer alma” ve “sosyal medya etkinlikleri, paylaşımları” takip etmektedir. Konuya ilişkin katılımcıların şu görüşleri öne çıkmaktadır:

“Temizlik imanın yarısıdır diyerek çöp konusuna dikkat ediyoruz. Yerden bir taş kaldırmak sadakadır. Güzel söz sadakadır diyerek güzel işler yapıyoruz.” (K5)

“Önce onu nazik bir şekilde uyarırım çevrenin bizim için değerli olduğunu anlatmaya çalışırım eğer anlamaz ise ona tepkimi gösteririm o kişiden uzaklaşırım.” (K6)

“Gönüllülük çalışmalarına katıldım. Çevre sorunlarına ilişkin okulumda tüketim bilinci ve geri dönüşüm hakkında bilinçlendirmek amaçlı bir sunum yaptım.” (K10)

“Fakültemde bulunan çevre kulübüne üyeyim ve gerektiği zamanlarda afişler düzenliyoruz.” (K17)

“Geri dönüşüm faaliyetleri yapıyoruz. Dahası çevrenin de bizler üzerinde hakkı olduğunu düşünerek hareket ediyoruz.” (K18)

“Üniversitenin ilk yıllarından beri STK’lara ve gençlik merkezlerine gönüllü olarak katılmaktayım. Faaliyet olarak orman temizleme vb. gibi birçok etkinliğe katıldım ve katılmaya devam ediyorum.” (K21)

Tablo 9’da yer alan verilerden ve katılımcı görüşlerinden hareketle İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin çevre bilinci kazandırmaya yönelik diğer insanlara telkin ve uyarıda bulunduğu söylenebilir. Katılımcı sayısının 24 olduğu dikkate alındığında 23 katılımcının çevre bilinci kazandırmaya yönelik çevresindeki insanlara telkin ve uyarıda bulunması önemi yadsınamaz dikkate değer bir durum olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin, topluma çevre bilinci kazandırmaya yönelik yaparak-yaşayarak örnek olma, kulüp ve STK faaliyetleri içerisinde yer alarak toplumu konuya ilişkin bilinçlendirme, sosyal sorumluluk projelerinde yer alma, sosyal medya paylaşımları ile sosyal medyada konunun önemine dikkat çekme ve gerektiğinde tepki gösterme gibi aktif

tavır sergilemeleri almış oldukları din eğitiminin etkileri ve fitri olarak içlerinde var olan dinî duygunun, dinin çevreye verdiği önem bağlamında harekete geçirilmiş bir tezahürü olarak yorumlanabilir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Araştırmada “İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin, çevre sorunları ve etiğine ilişkin bir bilincin inşasında din eğitiminin rolüne dair görüş, deneyim ve önerileri nelerdir?” sorusuna cevap aranmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda “Çevre Sorunları ve Etiğine İlişkin Farkındalık ve Toplumsal Çevre Bilinci”, “Din, Din Eğitimi ve Çevre Bilinci İlişkisi” ve “Çevre Bilincinin Kazandırılması” temaları altında çeşitli sorular İlahiyat Fakültesi öğrencilerine yöneltilmiş ve temel problemle birlikte yedi alt probleme cevap aranmıştır. Buna göre;

İlahiyat Fakültesi öğrencileri, çevre sorunlarına ilişkin literatürde belirtilen “hava kirliliği, su kirliliği, toprak kirliliği, ormansızlaştırma, bitki ve hayvan türlerinin azalması, gürültü kirliliği, görüntü kirliliği, atıklar ve nükleer tehdit” (Gürcüoğlu, 2012; Karataş, 2013; Yıldırım, 2019) gibi sorunlara değinmekte ve bunları çevre sorunu olarak görmektedirler. Bu durum, İlahiyat öğrencilerinin çevre sorunlarına karşı belirgin bir farkındalığa sahip olduklarını göstermektedir. Oğuz ve arkadaşlarının araştırmasında, üniversite öğrencileri tarafından belirtilen çevre sorunlarına ilişkin en belirgin sorunların, kirlilik temelli sorunlar olduğu ifade edilmiştir (Oğuz vd., 2011, s. 38). Bu araştırmada da “Çevre Sorunları” kategorisinde ilk iki kodlamayı oluşturan “çöp, atıklar ve israf” ve “hava, su ve toprak kirliliği” de kirlilik temelli sorunlardır. Bu bağlamda araştırmada ulaşılan nitel veriler ile Oğuz ve arkadaşlarının (2011) ulaştığı nicel veriler birbirini destekler niteliktedir.

Öğrenciler, çevre etiğine ilişkin literatürde yer alan kavramsal tanımlamalara (Birden, 2016, s. 5; Karaca, 2007, s. 4) değinmekle birlikte çevre etiğini, insanın kendisi dışındaki varlıkların farkında olması, çevreye ilişkin duyarlılık, toplum kurallarına riayet, insanın çevreye karşı görevleri, çevredeki doğal düzen ve en önemlisi dinî bir temeli ifade eden yaratılan hakkına riayet olarak tanımlamaktadırlar. Burada yaratılan hakkının vurgulanmış olması, öğrencinin dünyayı ve çevresini algılama biçimine ve bunları, yaratanın bir emaneti görerak yaklaşım tarzını belirlemesine, dinin ve din eğitiminin yansımasını göstermesi açısından önem arz etmektedir. İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin çevre etiği kavramına ilişkin bu yaklaşımı, Yaran tarafından “İslam çevre etiğine ait, 4 kuram, 8 ilke ve 16 buyruk” olarak sunulan perspektifin (Yaran, 2008, s. 133) İlahiyat öğrencilerindeki kavramsal bir karşılığı olarak değeriendirilebilir.

Katılımcılar tarafından toplumda var olan çevre bilincine ilişkin daha çok bir bilinçsizlik durumu vurgulanmış olup bu durum, duyarsızlık, sorumsuzluk ve bilinçsizlik şeklinde ifade edilmiştir. Bununla birlikte toplumun çevreye yaklaşımında bencillik ve kasit, ihmal ve nezaket yoksunluğu olduğunu ifade edenler de olmuştur. Yine literatürde yer alan diğer çalışmalarda, toplumun sahip olduğu çevre bilincine yönelik ulaşılan sonuçlarla bu çalışmada ulaşılan ve katılımcı ifadelerinde duyarsızlık, sorumsuzluk ve bilinçsizlik şeklinde

tezahür eden sonuç birbirini desteklemektedir (Öner & Koruklu, 2020, s. 104-105; Talas, 2010, s. 78). Bu durum, çevrenin kendisi için bir nimet (İbrahim 14/32-33; Lokman 31/20; el-Casiye 45/13) ve kendisine bir emanet (el-Ahzâb 33/72) olarak nitelendirildiği Müslüman bireylerin oluşturduğu bir toplum için tartışmaya açık olup öze dönük toplumsal bir muhasebeyi gerektirmektedir.

İlahiyat Fakültesi öğrencileri, dinin çevreye yaklaşımını, İslam dininin ana kaynakları olan Kur'an ve hadisler temelinde açıklamaya çalışmışlardır. Burada dinin çevreye yaklaşımına ilişkin öğrenciler tarafından daha çok yeryüzünde düzenin korunması üzerinde durulurken bunu, yaratanın emaneti- mabet, adalet- yaratılan hakkı ve israftan kaçınma şeklinde ifade edilen yaklaşımlar takip etmiştir. Literatürde yer alan çoğu çalışmada çevre sorunlarının insan kaynaklı (Baykal & Baykal, 2014; Keleş, 1997; Ocak, 2016, s. 70; Ünverdi, 2013; Yıldırım, 2012) olduğunun ifade edildiği göz önünde tutulursa dinin, muhatabına “yeryüzünde bozgunculuk yapmayın” (el-Â'raf 7/56) diyerek evrendeki düzenin korunmasına vurgu yapmasının ne anlam ifade ettiği daha anlaşılır olacaktır. Dinin çevreye yaklaşımında “Temizlik imanın yarısıdır.” ve “Yarın kıyametin kopacağını bilseniz bile, bugün elinizdeki fidanı dikiin.” hadislerinin öne çıkarılması da yine dikkat çeken bir husustur. Bu iki hadisin, örgün ve yaygın eğitimde gerçekleştirilen çeşitli etkinliklere motivasyon kaynağı olması (Akdağmadeni Müftülüğü, 2023; İlahiyat Fakültesi, 2022; İsmail Fakirullah Anadolu İmam Hatip Lisesi, 2019; Ümmü Gülsüm Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi, 2023), İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin bu iki hadis temelinde ifade ettikleri yaklaşımı destekler niteliktedir. Burada Seki tarafından da ifade edildiği gibi İslam Peygamberi'nin, bu ve benzeri tavsiyelerini bir ibadet olarak nitelendirerek bir Müslümanın çevreye yönelik müspet özellik taşıyan her faaliyetinden sevap kazanacağını belirtmesi, bununla da Müslümanların ibadet kavramını oldukça geniş bir açıdan ele alarak çevreyi imar edenlerden olmalarını arzulamış olması (Seki, 2010, s. 81), katılımcıların İslam'ın çevreye yaklaşımı konusundaki görüşlerini daha çok hadisleri ön plana çıkararak ifade etmelerindeki temel neden olarak değerlendirilebilir. Yine burada İslam'ın çevreye ve çevre etiğine ilişkin yaklaşımını belirgin bir şekilde ortaya koyması ve katılımcıların konuya ilişkin ifadelerini teorik zeminde desteklemesi açısından Yaran'ın daha önce zikredilen çalışması da önem arz etmektedir (Yaran, 2008, s. 133).

Katılımcılar, İlahiyat eğitimi süresince çevre bilincinin kazandırılmasına yönelik hocalar tarafından derslerde ayet ve hadislerle konuya değinilmesi, arkadaş grup etkinlikleri veya dersler kapsamında yapılan proje ve ödevler, fakülte tarafından gerçekleştirilen konferans ve panel faaliyetleri, yine konuya duyarlı hocaların öncülüğünde yapılan etkinlikler ve bu etkinliklerde hocanın öğrenciye dönük rol-model davranışlar sergilemesi, sınırlı sayıda fakültede çevreye ilişkin seçmeli derslere veya üniversite ortak seçmeli ders havuzundan çevre ile ilişkili derslerin alınmasına öğrencinin teşvik edilmesi ya da buna imkan verilmesi, çevreye karşı duyarlılığı düşük bireylere yönelik farkındalık kazandırmayı amaçlayan faaliyet ve etkinliklerin gerçekleştirildiğini belirtmişlerdir. Burada katılımcılar tarafından

belirtilen seçmeli dersler vurgusu geleceğin din eğitimcilerinin çevre farkındalığının artırılması açısından önem arz etmektedir. Bu konuda daha önce yapılan çalışmalarda ulaşılan sonuçlar, bu vurguyu destekler niteliktedir (Erdal vd., 2013, s. 60-65; Gül vd., 2018, s. 23; Teksöz vd., 2010, s. 317).

Öğrenciler tarafından çevre bilincinin kazandırılmasında din eğitiminin rolüne ilişkin İslam Peygamberi'nin yaşamından ve hadislerinden örnekler sunularak çoğunluğu Müslüman bireylerden oluşan toplumumuzda, çevre bilincinin kazandırılmasına yönelik İslam Peygamberi'nin örnek yaşamına dikkat çekilmesi ve onun çevreye yaklaşımından hareketle bir çevre bilincinin inşa edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bununla birlikte ayetlerin muhatabı kuşatıcılığı, dinin çevreye yönelik inanana yüklediği sorumluluk, İslam ahlakı, adalet ve kul hakkı bilincinin inşası gibi inanan üzerinde doğrudan bağlayıcılığı bulunan ve inanan için yol haritası niteliğinde olan bir çerçeve çizilmiştir. Din gerek ayet gerekse hadislerde yer alan çeşitli emir ve tavsiyelerle, nehiy ve yasaklarla insanın çevreye ilişkin davranışlarının sınırını çizmektedir. Burada aslolan dinin bu emir ve tavsiyeleriyle nehiy ve yasaklarını yerine getirecek bir motivasyona sahip olması için bireylerde dinî duygunun gelişiminin sağlanması gerektiğidir. Dinî duygunun gelişimi ise dinin aktarımı, din eğitimi gerçekleştirecek öğretmenler ya da din görevlisinin rol-model davranışlarının muhatabına yansması, din öğretimini ve bireyde dinî davranış değişikliğini içeren din eğitimi ile mümkün olmaktadır. O sebeple genelde bir bilinç inşasında özelde ise çevre bilincinin inşasında din eğitiminin rolü, yadsınamaz işlevselliği olan bir eğitim gerçeği olarak durmaktadır.

İlahiyat Fakültesi öğrencileri, toplumda çevre bilincinin kazandırılmasına yönelik telkin-uyarı, yaparak yaşayarak örnek olma, kulüp ya da STK faaliyetleri, tepki gösterme, sosyal sorumluluk projeleri, sosyal medya etkinlikleri ve paylaşımları gibi çalışmalar gerçekleştirdiklerini ifade etmişlerdir. Öğrencilerin hemen hemen tamamı tarafından, çevrede yaşanan olumsuz durumlarda, gördüğü olumsuzluğa engel olmak ve muhatabını çevre konusunda bilinçlendirmek için asgari olarak telkin ya da uyarıda buldukları belirtilmiştir. Bunun 24 katılımcının 23'ü tarafından belirtilmiş olması, İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin çevre bilincine ilişkin asgari telkin ve uyarı yapma düzeyinde bir farkındalığa sahip olduklarını göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Araştırmanın verilerinden hareketle ulaşılan temel sonuç şudur:

Yeryüzünde düzenin korunması ve bunun neticesinde tüm canlıların daha iyi bir çevrede dahası iyi bir dünyada yaşamaları, insanoğlunun, çevrenin kendisine bir emanet olduğu bilinciyle hareket etmesine ve bu bilinçle kendisi dışındaki varlıklara yaklaşmasına bağlıdır. Bunun sebebi, çevreye zarar vererek imha edecek olanın da çevreyi koruyup geliştirerek imar edecek olanın da insanoğlunun kendisi olmasıdır. Ona bu bilincin kazandırılması gerekmektedir. Bu ise eğitimle mümkündür. O sebeple bireyin eğitiminde, konuya ilişkin faydalanılacak olan her türlü imkânın değerlendirilmesi ve seferber edilmesi

gerekmektedir. Bunların başında da insanın iç motivasyon kaynağı olan dinî duygunun harekete geçirilmesi gelmektedir. Dinî duygunun harekete geçirilmesinde, dinin temel kaynağını oluşturan Kur'an ayetlerinin ve hadislerin mottosunu oluşturduğu çeşitli ders, etkinlik ve faaliyetler gibi çabalar önem arz etmektedir. Bu da günden güne artan çevre sorunlarına ve bu sorunlara çözüm üretmeyi amaçlayan çevre etiğine ilişkin bir bilincinin inşasında, din eğitiminin işlevselliğinden gerek örgün eğitimde gerekse yaygın eğitimde yararlanılmasını gerekli kılmaktadır. Din eğitimi, çevre sorunları ve etiğine ilişkin bir bilincin inşasında, bireyin dinî duygularına hitap ederek bu duyguları harekete geçirmesi yönüyle önemi yadsınamaz ve görmezden gelinemez bir işlevselliğe sahiptir. Katılımcı görüşleri de bu bağlamda şekillenmekte ve bir bütün olarak sonuca bağlanmaktadır.

Araştırmanın neticesinde şu öneriler sunulabilir:

1. Çevre bilincinin kazandırılması hususu bir bütün olarak düşünülmelidir. Bu sebeple çevre bilincinin kazandırılmasında etkili olacak tüm imkânlar seferber edilmelidir. Bunların başında ise din eğitimi gelmektedir.
2. İlahiyat Fakülteleri programlarına, öğrencilerin çevre sorunları ve etiğine ilişkin - yalnızca dinî temelli değil bilimselliği de içeren bir yetkinlik ve donanımda eğitim almalarına imkân tanıyacak nitelikte- proje temelli dersler konulabilir.
3. İlahiyat Fakülteleri bünyesinde konuya ilişkin ders dışı etkinliklere daha fazla yer verilerek öğrenciler bu etkinliklere yönlendirilebilir.
4. İlahiyat Fakültesi öğretim elemanları çevreye ilişkin öğrenci kulüplerinin kurulmasında öğrencilerini teşvik edebilir ve etkin kulüp faaliyetlerinin planlanmasında aktif rol üstlenebilirler.
5. İlahiyat Fakültelerinin öncülüğünde ayet ve hadislerin mottosunu oluşturduğu temel çevre etkinlikleri düzenlenerek -diğer fakülte öğrencilerine de hitap edecek bir şekilde- öğrencilerde yaparak-yaşayarak doğal çevre farkındalığı oluşturulabilir.
6. Konunun bilimsel olarak özellikle din eğitiminin çevre bilincine ilişkin etkisinin ortaya konulabilmesi için nicel yöntemle müstakil olarak çalışılması gerekmektedir. Bu bağlamda spesifik araştırmalar yapılabilir.

Kaynakça

- Akdağmadeni Müftülüğü, Y. (2023). *"Temizlik İmandandır" parolası ile çevre temizliği*. <https://yozgat.diyaret.gov.tr/akdagmadeni/sayfalar/contentdetail.aspx?MenuCategoriya=Kurumsal&ContentId=722>
- Akın, G. (2007). Küresel çevre sorunları. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31(1), 43-54.
- Aktaş, H. (2014). İslam'da çevre bilinci ve eğitimi. *Turkish Studies-International Periodical*

For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 9(8), 153-170.

- Akyüz, E. (2015). Çevre sorunları ve insan hakları ilişkisi. *ASOS Journal: Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(15), 427-436.
- Ardoğan, R. (2013). İslam'da çevre teolojisinin pratiğe yansımaları: Çevre ahlakı. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 115-144.
- Arslan, Ç. (2020). *İslami ve modern epistemoloji bağlamında çevre ve çevre sorunları* [Yüksek Lisans Tezi]. Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aybey, S. (2021). Din kültürü ve ahlak bilgisi dersi (4-8. sınıf) ve ihtiyaç odaklı kur'an kursları öğretim programlarında çevre bilincini oluşturmaya yönelik kazanımlar üzerine bir değerlendirme. *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 262-288.
- Aydın, M. S. (1991). *Tanrı-ahlak ilişkisi*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ayten, A. (2010). 'Sahip Olma' mı 'Emanet Görme' mi? -Çevre bilinci ve dindarlık ilişkisi üzerine bir araştırma-. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 10(2), 203-233.
- Baltacı, A. (2018). Nitel araştırmalarda örnekleme yöntemleri ve örnek hacmi sorunsalı üzerine kavramsal bir inceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 231-274.
- Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma aüreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır? *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 368-388.
- Baykal, H., & Baykal, T. (2014). Küreselleşen dünya'da çevre sorunları. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(9), 1-17.
- Bayyığıt, M. (2002). Çevre problematiği ve din. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14(14), 39-50.
- Birden, B. (2016). Çevre etiğinde bireyin ahlaki sorumluluğuna kısa bir bakış. *Türkiye Biyoetik Dergisi*, 3(1), 4-14.
- Bozyığıt, A. (2016). İslâm ahlak öğretilerinde çevre bilinci. *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3(2), 9-23.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail. (1990). *el-Edebü'l-Müfred*. İlmîyye Yayınları.
- Büyükoztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2021). *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri* (31. bs). Pegem Akademi.
- Can, R. (2014). Çevre ahlakı ve sorumluluk bilinci. *II. Uluslararası Çevre ve Ahlak Sempozyumu Bildiri Kitabı*, 1144-1147.
- Creswell, J. W., & Creswell, J. D. (2021). *Araştırma tasarımı: Nicel, nitel ve karma yöntem yaklaşımları* (Çev., E. Karadağ). Nobel Akademik Yayıncılık.

- Çorbacı, O. K. (2023). DKAB öğretim programı ekseninde çevre bilinci. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10(1), Article 1. <https://doi.org/10.17859/pauifd.1270629>
- Ekinci, E. (2008). İslam Dini'nin çevreye ve çevre sorunlarına bakış açısı. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(1), 129-140.
- Erdal, H., Erdal, G., & Yücel, M. (2013). Üniversite öğrencilerinin çevre bilinç düzeyi araştırması: Gaziosmanpaşa Üniversitesi örneği. *Gaziosmanpaşa Bilimsel Araştırma Dergisi*, 4, 57-65.
- Görmez, K. (2020). *Çevre sorunları ve Türkiye* (5. Baskı). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Gül, S., Aydoğmuş, M., Çobanoğlu, İ. H., & Türk, H. (2018). Üniversite öğrencilerinin çevre bilinçlerinin incelenmesi: Ondokuz Mayıs Üniversitesi örneği. *Gazi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4(3), 13-28. <https://doi.org/10.30855/gjes.2018.04.03.002>
- Gürcüoğlu, S. (2012). *Türkiye'de çevre eğitimi* [Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Mülga Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü (TODAİE).
- İlahiyat Fakültesi, S. Ü. (2022). *Fakültemizde 30 Ağaç Toprakla Buluştu. – İlahiyat Fakültesi*. <https://ilahiyyat.sinop.edu.tr/fakultemizde-30-agac-toprakla-bulustu/>
- İsmail Fakirullah Anadolu İmam Hatip Lisesi, S. (2019). *Temizlik İmandan Gelir*. https://ismailfakirullahihl.meb.k12.tr/icerikler/icerik_8191146
- Karaca, C. (2007). Çevre, insan ve etik çerçevesinde çevre sorunlarına ve çözümlerine yönelik yaklaşımlar. *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(1), 1-19.
- Karadâvî, Y. (2019). *İslam'da çevre bilinci* (3. Baskı). Nida Yayıncılık.
- Karasar, N. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar, ilkeler, teknikler*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Karataş, A. (2013). *Çevre bilincinin geliştirilmesinde çevre eğitiminin rolü ve Niğde Üniversitesi Eğitim Fakültesi örneği* [Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kayalı, H. (2018). Din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmen adaylarının çevre okuryazarlığı üzerine bir araştırma. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 37, 63-69. <https://doi.org/10.14781/mcd.386113>
- Keleş, R. (1997). *İnsan çevre ve toplum*. İmge Kitabevi Yayınları.
- Keleş, R., & Hamamcı, C. (1998). *Çevrebilim*. İmge Kitabevi Yayınları.
- Keskiner, E. (2014). Çevre ve din eğitimi: İmam hatip lisesi meslek dersleri kitapları üzerine

- bir inceleme. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 12(27), 187-215.
- Korukçu, A. (2007). Çevre bilinci oluşturmada yaygın din eğitiminin rolü. *Dini Araştırmalar Dergisi*, 10(30), 169-192.
- Köylü, M. (2004). Bir ekolojik din eğitimi modeli: Batı örneği. *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 20, 67-86.
- Köylü, M. (2006). Sosyal din eğitimi modeli: ABD ve Latin Amerika ülkeleri örneği. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 4(12), 109-128.
- Köylü, M. (2011). Çevre sorunlarından çevre eğitimine. *Eskiyeni*, 21, 56-64.
- Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (H. Karaman, M. Çağrırcı, İ. K. Dönmez, & S. Gümüş, Çev.; 3. Baskı). (2007). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Mahmutoğlu, A. (2009). *Kırsal alanlarda çevre sorunlarına etik yaklaşım: Kırsal çevre etiği* [Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Martı, H. (2014). Çevre ahlâkı ve eğitim: Çevre kirliliği mi, bilinç kirlenmesi mi? *II. Uluslararası Çevre ve Ahlak Sempozyumu Bildiri Kitabı*, 1501-1508. <https://www.i-sem.info/PastConferences/ISEM2014/ISEM2014/papers/B1-ISEM2014ID244.pdf>
- Martı, H. (2022). *Hadisler ekseninde çevre ahlakı*. Diyanet Vakfı Yayınları.
- Müslim, Müslim b. el-Haccâc. (1992). *el-Câmi' u's-sahîh*. Çağrı Yayınları.
- Nasr, S. H. (2013). *Seyyid Hüseyin Nasr ile mülakat: Din ve çevre üzerine* [Kişisel iletişim].
- Nebevi Hadisler Ansiklopedisi Tercümesi. (2024). *Hadis: «Merhametlilere Rahman merhamet eder. Siz yeryüzündekilere merhamet edin ki, gökteki de size merhamet etsin.»*. Nebevi Hadisler Ansiklopedisi Tercümesi. <https://hadeethenc.com/tr/browse/hadith/8289>
- Neuman, W. L. (2020). *Toplumsal araştırma yöntemleri*. (Ö. Akkaya, Çev.; Sekizinci Edisyon, 1-2). Siyasal Kitabevi.
- Ocak, H. (2016). Yaratılış/Fitrat kavramı çerçevesinde insan-çevre ilişkisinin ahlaki boyutu. *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 2, 57-71.
- Oğuz, D., Çakıcı, İ., & Kavas, S. (2011). Yüksek öğretimde öğrencilerin çevre bilinci. *Turkish Journal of Forestry*, 12(1), 34-39. <https://doi.org/10.18182/tjf.65605>
- Öner, H., & Koruklu, N. (2020). Toplumda çevre bilinci oluşturulabilir mi? Bir grup üniversite öğrencisinin görüşleri. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(2), 94-110. <https://doi.org/10.30803/adusobed.795585>
- Özdemir, İ. (1995). *Çevre sorunları ve İslâm*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

- Özdemir, İ. (1999). Çevre bilincinin gelişiminde çevre ahlakı'nın önemi. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 295-316.
- Seki, A. O. (2010). *Hz. Peygamber'in hadislerinde çevre bilinci* [Yüksek Lisans Tezi]. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Talas, M. (2010). Çevre bilinci konusunda sivil toplum örgütlerinin önemi. *Zeitschrift für die Welt der Türken / Journal of World of Turks*, 2(3), 71-80.
- Teksöz, G., Şahin, E., & Ertepinar, H. (2010). Çevre okuryazarlığı, öğretmen adayları ve sürdürülebilir bir gelecek. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 39(39), 307-320.
- Tinas, D. (2014). Çevre etiği bilincinin oluşumunda din ve din eğitimi faktörü. *Toplum Bilimleri Dergisi*, 8(16), 267-292.
- Ümmü Gülsüm Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi, Ş. (2023). *Zeytin Fidanlarımızı Diktik*. https://ummugulsumkaihl.meb.k12.tr/icerikler/icerik_13898634
- Ünverdi, M. (2013). Çevre sorumluluğunun teolojik gerçekleri. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 35, 189-221.
- Yağar, F., & Dökme, S. (2018). Niteliksel araştırmaların planlanması: araştırma soruları, örneklem seçimi, geçerlik ve güvenilirlik. *Gazi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 3(3), 1-9.
- Yaran, C. S. (2008). İslam çevre etiğinin 4 kuramı ve 8 ilkesi: Hiyerarşik bir sınıflandırma denemesi. *Uluslararası Çevre ve Din Sempozyumu Bildiri Kitabı*, 2.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, M. Z. (2019). *İnsanın doğal çevre üzerindeki değiştirici rolü ve dini inançların etkisi* [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yıldırım, Z. (2012). Kur'an ve çevre sorunları. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 38, Article 38.
- Yıldız, K., Sipahioğlu, Ş., & Yılmaz, M. (2005). *Çevre bilimi*. Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.

The Role of Religious Education in Building Environmental Awareness According to Students of The Faculty of Theology

Mehmet Koyuncu

Extended Abstract

The environment is also the habitat of beings other than humans. The basis of this habitat is the interaction of stakeholders. Therefore, it is possible for human beings to be negatively affected by the negative impact on the environment caused by various human activities. For this reason, people need to act with environmental awareness and make efforts to make the environment more livable. This is possible through education that enables people to be aware of the environment. Religious education, which is based on religious teachings, has a feature that activates people's religious feelings and enables them to become conscious. The students of the Faculty of Theology, who are the religious educators of the future, are employed in formal and non-formal religious education fields after graduation. Considering this, it is important for future religious educators to have an environmental awareness and to equip their interlocutors with this awareness. In this regard, the study aims to reveal the views and experiences of students studying at Theology Faculties regarding the role of religious education in the construction of social awareness regarding environmental problems and ethics. It is also expected that the study will contribute to the development of the curriculum of Theology Faculties based on the views and experiences of the students.

It is important that these students, who are the religious educators of the future, have environmental awareness so that the people they will touch through their education will grow up as environmentally conscious individuals. For this reason, the students of the Faculty of Theology, who are an important stakeholder in religious education, are the focus of this study in terms of environmental problems and ethics. Accordingly, the basic problem of the study was formulated as follows: "What are the views, experiences and suggestions of the students of the Faculty of Theology regarding the role of religious education in building awareness of environmental problems and ethics? Again, the following sub-problems were sought in the study:

1. What problems do the students of the Faculty of Theology face and consider to be environmental problems?
2. What do the students of the Faculty of Theology understand by the concept of environmental ethics?
3. What do the students of the Faculty of Theology think about the environmental awareness in the society?
4. What do the students of the Faculty of Theology think about the approach of religion to the environment?
5. What is the experience of the students of the Faculty of Theology regarding the acquisition or strengthening of their environmental awareness during their theological education?
6. In the opinion of the students of the Faculty of Theology, what is the role of religious education in the development of the individual's environmental awareness?
7. What kind of activities do the students of the Faculty of Theology carry out individually in order to increase their environmental awareness?

A review of the literature reveals the existence of various studies on environmental problems and ethics. In these studies, the environment is mostly addressed theoretically in the context of religion-environment relations. No field study has been found on what Faculty of Theology students think about the issue or how much awareness they have. Addressing the functionality of religion and religious education on an important issue such as environmental awareness will be an important step in terms of correlating social awareness issues with religious education. It is also thought that this study will be an important source in terms of providing field data to those concerned about the awareness status of Theology students on the subject in the structuring of theology undergraduate education and curriculum. In this respect, the study has an original quality.

The research was conducted with a phenomenological design, which is one of the qualitative research method designs. The study group of the research consists of 24 students in the 2nd, 3rd and 4th grades of Theology Faculties in different geographical regions of the Republic of Turkey. Interview was preferred as the data collection tool. 12 questions in the interview form prepared by the researcher were addressed to the participating students and the answers given to these questions were recorded in the forms. In analyzing the data, content analysis was used because it allowed the collected data to be processed in more detail and to be given meanings appropriate to the essence of the research.

The research sought an answer to the main problem defined as "What are the views, experiences and suggestions of the students of the Faculty of Theology regarding the role

of religious education in the construction of awareness of environmental problems and ethics". The results of the research were also reached on the basis of categories such as what problems Faculty of Theology students consider to be environmental problems; what they understand by the concept of environmental ethics; their views on the environmental consciousness existing in society; what they think about the approach of religion to the environment; what kind of experiences they have had during theology education in order to gain or strengthen environmental consciousness; what they think about the role of religious education in gaining environmental consciousness; and what kind of activities they individually do in order to gain environmental consciousness.

In this context, the students of the Faculty of Theology touched upon issues such as air pollution, water pollution, soil pollution, deforestation, loss of plant and animal species, noise pollution, visual pollution, waste and nuclear threat within the scope of environmental problems. This shows that the students of Theology are aware of environmental problems.

The students defined environmental ethics as awareness of beings other than oneself, sensitivity to the environment, compliance with social rules, human duties to the environment, the natural order in the environment, and most importantly, compliance with the rights of the created being, which expresses a religious basis. The emphasis on the rights of the created being here is important in terms of the students' perception of the world and the environment, and determines their approach by seeing them as a trust of the Creator, and shows the reflection of religion and religious education.

The participants emphasized that there is a lack of awareness of the environment in society. This was expressed in terms of insensitivity, irresponsibility and lack of awareness. However, there were also those who stated that there is selfishness and intentionality, negligence and lack of courtesy in the society's approach to the environment. This situation is debatable for a society of Muslim individuals for whom the environment is described as a blessing (Ibrahim 14/32-33; Luqman 31/20; al-Jasiya 45/13) and a trust (al-Ahzab 33/72) and requires a self-referential social accounting.

Again, the participants tried to explain the approach of religion to the environment based on the Quran and Hadiths, which are the main sources of the Islamic religion. Here, the students focused more on the preservation of order on earth in terms of religion's approach to the environment. This was followed by the approaches expressed as trust in the Creator - the Temple, justice - the rights of the created, and avoidance of waste. It is also noteworthy that the hadiths "Cleanliness is half of faith" and "Even if you know that the apocalypse will come tomorrow, plant the sapling you have today" are emphasized in religion's approach to the environment.

Theology students stated that during the theology education, the topics are addressed by the lecturers with verses and hadiths in the classroom, projects and assignments done in

the context of group activities or classes, conference and panel activities organized by the faculty, activities led by lecturers who are sensitive to the topic, and the lecturer's role model behavior towards the students in these activities, Encouraging or allowing students to take elective courses related to the environment in a limited number of faculties or courses related to the environment from the university's common pool of elective courses, and conducting activities and events aimed at raising the awareness of individuals with low sensitivity to the environment. The emphasis on electives mentioned by the participants here is important in terms of raising environmental awareness among Faculty of Theology students.

They emphasized that examples from the life and hadiths of the Prophet of Islam should be presented regarding the role of religious education in creating environmental awareness among students. Again, the students emphasized that in our society, which is mostly composed of Muslims, attention should be drawn to the exemplary life of the Prophet of Islam regarding environmental awareness, and environmental awareness should be built on the basis of his approach to the environment.

The students of the Faculty of Theology stated that they engage in activities such as suggestion and warning, setting an example by doing and experiencing, club or CSO (Civil Society Organizations) activities, showing reaction, social responsibility projects, social media activities, and sharing to raise environmental awareness in the society. Almost all of the students stated that they at least make suggestions or warnings in negative environmental situations they experience in order to prevent the negativity they see and to raise the environmental awareness of the person they are addressing. The fact that this was stated by 23 out of 24 participants is important to show that Faculty of Theology students have an awareness at the level of giving suggestions and warnings regarding environmental awareness.

The basic conclusion drawn from the research data is as follows:

The preservation of order on Earth and the consequent living of all living beings in a better environment depend on human acting with the awareness that the environment is a trust for him and approaching other beings with this awareness. The reason for this is that it is human himself who will damage and destroy the environment, and it is human himself who will protect, develop and improve it. This awareness has to be created in mankind. This is possible through education. For this reason, in the education of the individual, every opportunity that can be used in relation to the subject must be evaluated. The most important of these is the activation of religious feelings, which are the source of human's inner motivation. For this purpose, various lessons, activities and events are important in which the verses of the Qur'an and the Hadiths of the Prophet, which are the basic source of religion, are put on the agenda. This makes it necessary to use the functionality of religious education in the construction of an awareness of environmental ethics aimed at

finding solutions to environmental problems. Religious education has an undeniable functionality in the construction of environmental consciousness, as it appeals to the religious feelings of the individual and activates these feelings. In this context, the opinions of the participants are formed and concluded as a whole.